

С. М. Бережної

аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАВДАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ

У статті зазначено, що діяльність Служби безпеки України як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності протидіє злочинам, що становлять найбільшу суспільну небезпеку та посягають на: національну безпеку; конституційний лад; територіальну цілісність; інформацію, яка може зашкодити державним інтересам і національній безпеці. Зі свого боку, територіальна цілісність є невід'ємною складовою державного суверенітету, а тому завдання Служби безпеки України щодо захисту зазначених цінностей по-суті є спільними. В той же час, зрозуміло, що компетенція Служби безпеки України не обмежується запобіганням і протидією окремим категоріям злочинів, забезпеченням безпеки стратегічно важливих об'єктів і т.п. Не менш важливим напрямом є контррозвідальна діяльність – спеціальний напрямок роботи, який має на меті попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення.

У підсумку автором запропоноване власне бачення завдань Служби безпеки України як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, які полягають у здійсненні профілактичної, контррозвідальної, охоронної діяльності в сфері національної безпеки, запобіганні та протидії правопорушенням пов'язаними з: поваленням конституційного ладу, насильницькими змінами кордонів країни, державною зрадою та іншими подібними діями, несанкціонованим використанням інформації з обмеженим доступом, особливо у сфері оборони; незаконним перетинком кордонів країни суб'єктами та переміщення через ці кордони об'єктів, у тому числі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; організацією та фінансуванням тероризму, зокрема з використанням зброї масового знищення або шляхом геноциду чи екоциду; пропагандою та веденням війни; образою чи погрозою життю представників державних органів і іноземних держав; піратством і найманством.

Ключові слова: державний суверенітет, територіальна цілісність, Служба безпеки України, завдання, протидія злочинності, антитерористична діяльність, державна таємниця.

Постановка проблеми. Завдання органу державної влади є невід'ємною складовою його адміністративно-правового статусу, без чіткого окреслення яких, залишається незрозумілим його призначення та мета створення. Обидва вказані елементи виконують низку теоретико-прикладних завдань, серед яких: реалізація окремих видів діяльності держави; недопущення дублювання ідентичних за своїм функціональним призначенням органів; визначення його місця в системі державних органів; отримання бажаного результату від роботи конкретного органу; підвищення рівня якості та безпеки життя населення тощо.

В свою чергу, завдання Служби безпеки України (далі – СБ України), зважаючи на специфіку діяльності цього органу, сконцентровані переважно в правоохоронній сфері та сфері національної безпеки, а тому як і більшість інших державних органів вони захищають державний суверенітет та територіальну цілісність. У той же час кожен з таких органів, зокрема СБ України, характеризується наявністю своїх унікальних завдань у вказаних сферах, відмінних від завдань інших суб'єктів, створених з аналогічною метою (захисту державного суверенітету та територіальної цілісності). Зважаючи на

важливу роль завдань для існування та роботи того чи іншого державного органу, вважаємо за необхідним розкрити завдання СБ України саме як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності.

Стан дослідження проблеми. Діяльність СБ України, зокрема її організаційно-функціональний аспект завжди перебував у центрі уваги науковців (М.І. Ануфрієва, А.В. Іщенко, І.М. Копотуна, І.М. Коропатніка, О.В. Кривенка, І.В. Кубарєва, Ю.Б. Курилюка, О.М. Литвинова, С.В. Петкова). Між тим, їх увага завжди була сконцентрована на окремих сферах і напрямках діяльності СБ України, наприклад: І.І. Осипчук розглядав правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення критичної інфраструктури [1]; Г.О. Пономаренко приділила увагу повноваженням СБ України щодо забезпечення національної безпеки від внутрішніх загроз [2]; Резнік О. М. та Роєнко А. О. окреслили роль СБ України у захисті фінансової системи держави [3]. Як наслідок один із важливіших напрямів роботи СБ України – захист державного суверенітету та територіальної цілісності залишився поза увагою сучасної правової науки.

Мета статті полягає у визначенні завдань СБ України як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, що потребує систематичного аналізу широкого спектру завдань СБ України та виокремлення тих, які стосуються виключно вказаного напрямку діяльності.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке комплексне дослідження слід починати з основних «утворюючих» термінів, тому насамперед необхідно з'ясувати етимологічний зміст категорії завдання. В Академічному тлумачному словнику зазначено, що слово завдання означає «наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справи і т. ін.; мету, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити» [4, с. 40]. З точки зору семантики завдання – це те, що вимагає виконання, вирішення [5, с. 34]. На думку науковців, наприклад, І.В. Кубарєва, термін «завдання» відображає суперечливе відношення між вихідною ситуацією і необхідним результатом [6, с. 21]. А.В. Іщенко зазначає, що завдання – це настанова, продиктована певними потребами конкретного періоду практичної діяльності [7, с. 93]. Таким чином, завдання відображають і деталізують мету функціонування органу державної влади.

СБ України було створено як правоохоронний орган спеціального призначення, а тому цілком

обґрунтованим є теза про те, що його завдання також є вкрай специфічними. Це відображено в профільному законодавчому акті, зокрема законодавець підкреслює, що СБ України виконує поставлені перед ним завдання у межах своєї компетенції, серед яких, окрім захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, захисту підлягає науковий, технічний, оборонний і інформаційний ресурс держави, «законні інтереси держави та права громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб» [8], а також запобігання та протидія злочинам, які загрожують життєво важливим інтересам держави.

Таке широке тлумачення завдань СБ України дало привід для їх різної інтерпретації в юриспруденції. Наприклад, колектив авторів у складі М.І. Ануфрієв, І.М. Копотун, І.М. Коропатник, О.В. Кривенко, Ю.Б. Курилюк, С.В. Петков, провівши ретроспективний аналіз завдань СБ України дійшли висновку, що вони повинні бути закріплені в законодавстві наступним чином: «1) протидія розвідувально-підривній діяльності проти України; 2) боротьба з тероризмом; 3) контррозвідувальне забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, незалежності, конституційного ладу і системи державного управління, політичного, оборонного, інформаційного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури, сфери міжнародних відносин; 4) забезпечення охорони державної таємниці» [9, с. 18].

Г.О. Пономаренко до завдань СБ України як суб'єкта забезпечення національної безпеки відносить: належне реагування на дестабілізацію військово-політичної сфери та локальні конфлікти; протидію тероризму та використанню зброї масового ураження, в тому числі ядерної зброї чи її компонентів; перешкоджання створенню та діяльності незаконних воєнізованих збройних формувань; запобігання діяльності, що мають ознаки сепаратизму і т.п. [2, с. 80]. І.І. Осипчук зазначає, що завданнями СБ України в сфері забезпечення кібербезпеки є: запобігання та протидія кіберзлочинам, які загрожують миру та безпеки; протидія кібертероризму та кібершпигунству, зокрема шляхом проведення контррозвідувальних і оперативно-розшукових заходів; інспекція об'єктів критичної інфраструктури з метою визначення рівня захисту до потенційних кібератак; профілактика

кіберзлочинності; захист стратегічно-важливої інформації та носіїв, на яких вона зберігається [1, с. 161].

О.М. Резнік розглядаючи роль СБ України у захисті фінансової системи держави наголошує, що дана служба здійснює: інформаційно-аналітичну роботу в сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, а також оборонній і екологічній сферах; охорону інтересів держави на національному та міжнародному рівнях; протидіє злочинам, що віднесені до компетенції СБ України; контррозвідку з метою запобігання розвідувально-підривної діяльності, що може зашкодити інтересам держави; охорону державної таємниці та документів, які містять службову інформацію; взаємодію з іншими правоохоронними органами з метою спільної боротьби зі злочинністю; «контррозвідувальне забезпечення енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства; профілактику правопорушень у сфері державної безпеки; наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи, впроваджувати їх результати в практику діяльності СБУ» [3, с. 2-3]. Аналіз наведених наукових положень дозволяє зробити висновок, що завдання СБ України в теорії права тлумачаться досить широко, та залежать від предмету та об'єкту дослідження, напевно, через аналогічний підхід законодавця щодо легального закріплення цієї категорії. Всі запропоновані науковцями підходи щодо визначення завдань СБ України базуються переважно на закріплених у законодавстві завданнях з точки зору конкретної сфери чи напрямів діяльності. Так, у ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» [8] такі завдання визначено досить широко, окрім захисту державного суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності, до них віднесено: захист науково-технічних і оборонних ресурсів, інтересів держави та суспільства; протидію розвідувально-підривної діяльності інших країн; охорона державної таємниці; запобігання злочинам, що посягають на мир, безпеку населення та інші життєво важливі інтереси держави. При цьому законодавець робить акцент, що всі свої завдання СБ України реалізує виключно в межах своєї компетенції. Беручи до уваги законодавчо визначені завдання СБ України та здобутки вчених, пропонуємо розглянути завдання СБ України, крізь призму державного суверенітету та територіальної цілісності, що в свою чергу потребує

більш детального з'ясування змісту відповідних категорій.

Разом із тим, державний суверенітет багатоаспектне явище, що знайшло законодавче відображення в Декларації про державний суверенітет України [10], аналіз якої дає підстави стверджувати, що він охоплює: 1) можливість держави та нації самостійно обрати шляхи розвитку та самовизначатись, а також захищати ці права, в разі посягання на них; 2) абсолютну владу народу України, від імені якого не може виступати жодне державне та/або недержавне утворення, окрім парламенту; 3) право держави самостійно реалізовувати власну внутрішню та зовнішню політику; 4) громадянство та рівність громадян перед законом; 5) недоторканість території та кордонів країни; 6) право на власну економічну систему, ресурси та розпорядження національним багатством; 7) екологічну безпеку; 8) самостійне вирішення питань у сферах науки, освіти, а також культурній і духовній сферах; 9) забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки; 10) можливість представництва та розвитку міжнародних відносин із врахуванням переваги загальнолюдських цінностей. Слід відмітити, що більшість із названих складових державного суверенітету можуть «опинитись під загрозою» лише випадку безпосереднього посягання на: національну безпеку та безпеку громадян; авторитет органів державної влади та процес їх функціонування; довкілля тощо. Більш детально компетенція СБ України окреслена в абз. 1 ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України та поширюється на злочини, які передбачені статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 201, 201-1, 258-258-6, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332-1, 332-2, 333, 334, 359, 422, 435-1, 436, 436-2, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України [11].

Таким чином, завдання СБ України як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, обмежуючись його компетенцією консолідується навколо запобігання, протидії та розслідування злочинів щодо: здійснення дій з метою зміни та/або повалення конституційного ладу, захоплення влади насильницьким способом або території чи кордонів країни, зокрема шляхом фінансування таких дій; державної зради та будь-яких інших схожих за своїм характером дій (колабораціонізм, пособництво державі-агресору, диверсія, шпигунство); поширення чи знищення відомостей про роботу Збройних сил України, а також

інформації, яка містить державну таємницю, службової інформації в сфері оборони; контрабанди та несанкціонованого перетину кордонів і переміщення через них об'єктів, зокрема наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; терористичної діяльності та її фінансування; підготовки, пропаганди та ведення війни; виготовлення та використання зброї масового знищення; образи чи погрози життю представників державних органів і іноземних держав; навмисного знищення нації, окремих груп людей і екосистем; піратства; найманства.

Таким чином, діяльність СБ України як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності протидіє злочинам, що становлять найбільшу суспільну небезпеку та посягають на: національну безпеку; конституційний лад; територіальну цілісність; інформацію, яка може зашкодити державним інтересам і національній безпеці. Зі свого боку, територіальна цілісність є невід'ємною складовою державного суверенітету, а тому завдання СБ України щодо захисту зазначених цінностей по-суті є спільними. В той же час, зрозуміло, що компетенція СБ України не обмежується запобіганням і протидією окремим категоріям злочинів, забезпеченням безпеки стратегічно важливих об'єктів і т.п. Не менш важливим напрямом є контррозвідувальна діяльність – спеціальний напрямок роботи, який має на меті «попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення» [12] (ст. 2 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність»).

Висновки. На підставі зазначеного вище, можемо запропонувати власне бачення завдань СБ України як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, які полягають у здійсненні профілактичної, контррозвідувальної, охоронної діяльності в сфері національної безпеки, запобіганні та протидії правопорушенням пов'язаними з: поваленням конституційного ладу, насильницькими змінами кордонів країни, державною зрадою та іншими подібними діями, несанкціонованим використанням інформації з обмеженим доступом, особливо у сфері оборони; незаконним перетином кордонів країни суб'єктами та переміщення через ці кор-

дони об'єктів, у тому числі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; організацією та фінансуванням тероризму, зокрема з використанням зброї масового знищення або шляхом геноциду чи екоциду; пропагандою та веденням війни; образою чи погрозою життю представників державних органів і іноземних держав; піратством і найманством.

Водночас, слід відмітити, що завдання визначені в профільному нормативно-правовому акті є дещо ширшими, адже в даному підрозділі вони були досліджені крізь призму СБ України як суб'єкта забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, їх виконання дозволить забезпечити міцність і стабільність вказаних цінностей. Між тим, діяльність СБ України не обмежується виключно завданнями, не менш важливими є напрями його діяльності, адже саме їх втілення забезпечує ефективне функціонування СБ України в сфері національної безпеки. Така реалізація як правило відображається в функціях державного органу, які необхідно дослідити в перспективі.

Список використаних джерел:

1. Осипчук І. І. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення критичної інфраструктури та місце серед них адміністративного законодавства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 2. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-2.26>
2. Пономаренко Г. О. Функції та повноваження СБУ щодо забезпечення національної безпеки від внутрішніх загроз. *Право і Безпека*. 2007. Т. 6. № 2. С. 80-83.
3. Резнік О. М., Роецько А. О. Роль Служби безпеки України у захисті фінансової системи держави. *Людина і закон: публічно-правовий вимір: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 7-8 жовтня 2016 року)*. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 65-67. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141453689.pdf>
4. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. К.: Наукова думка, 1973. Т.3, 1973. 744 с.
5. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2010. 432 с.
6. Кубарев І. В. Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2006. 221 с.
7. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія. Київ: НАВСУ, 2003. 359 с.

8. Про Службу безпеки України: закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
 9. Петков С. В., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Кривенко О. В., Ануфрієв М. І., Курилюк Ю. Б. Служба Безпеки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 560 с.
 10. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
 11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2054>
 12. Про контррозвідувальну діяльність: закон України від 26.12.2002 № 374-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>
-

Berezhnoi S. M. Tasks of the Security Service of Ukraine as a subject of protection of state sovereignty and territorial integrity.

The article states that the activity of the Security Service of Ukraine as a subject of protection of state sovereignty and territorial integrity counteracts crimes that pose the greatest public danger and encroach on: national security; constitutional order; territorial integrity; information that may harm state interests and national security. For its part, territorial integrity is an integral component of state sovereignty, and therefore the tasks of the Security Service of Ukraine to protect these values are essentially joint. At the same time, it is clear that the competence of the Security Service of Ukraine is not limited to preventing and countering certain categories of crimes, ensuring the security of strategically important objects, etc. An equally important direction is counterintelligence activity - a special direction of work aimed at prevention, timely detection and prevention of external and internal threats to the security of Ukraine, termination of intelligence, terrorist and other illegal encroachments by special services of foreign states, as well as organizations, individual groups and individuals on the state security of Ukraine, elimination of the conditions that contribute to them and the causes of their occurrence.

In conclusion, the author proposed his own vision of the tasks of the Security Service of Ukraine as a subject of protection of state sovereignty and territorial integrity, which consist in the implementation of preventive, counter-intelligence, security activities in the field of national security, prevention and countermeasures of offenses related to: overthrowing the constitutional order, violent changes in the borders of the country, treason and other similar actions, unauthorized use of information with limited access, especially in the field of defense; illegal crossing of the country's borders by subjects and movement of objects across these borders, including narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors; organization and financing of terrorism, in particular with the use of weapons of mass destruction or through genocide or ecocide; propaganda and warfare; an insult or threat to the life of representatives of state bodies and foreign countries; piracy and mercenary.

Key words: state sovereignty, territorial integrity, Security Service of Ukraine, task, countering crime, anti-terrorist activity, state secret.